

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Review of Veen, R. van der : Afrika: van de Koude Oorlog naar de 21e eeuw

Kessel, W.M.J.van

Citation

Kessel, W. M. Jvan. (2003). Review of Veen, R. van der : Afrika: van de Koude Oorlog naar de 21e eeuw. *Internationale Spectator : Tijdschrift Voor Internationale Politiekinternationale Spectator*, 57(1), 53-54. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4748>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License:

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4748>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De Afrikaanse staat als obstakel voor ontwikkeling

INEKE VAN KESSEL

Dit kloeke overzicht van de politieke en economische ontwikkelingen in Afrika van de onafhankelijkheid tot het heden is een opmerkelijk boek. Niet zozeer vanwege de inhoud. De falende Afrikaanse staat is de afgelopen decennia al veelvuldig op de snijtafel gelegd. De verdienste van Van der Veen is vooral dat hij bekende feiten en inzichten heeft samengevat in een breed opgezet, Nederlandstalig overzichtswerk. Als zodanig is het een unieke aanwinst, althans voor het Nederlands taalgebied.¹ De teneur van het boek is niet optimistisch: Afrika blijft – goedgevoel door eigen falen – achter bij de rest van de wereld; die achterstand wordt steeds groter; en een echte omslag naar duurzame ontwikkeling is niet in zicht.

Wat het boek bijzonder maakt, is de positie van de auteur. Roel van der Veen is beleidsmedewerker bij de Directie Sub-Sahara Afrika van het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag. Hij schreef het boek weliswaar op persoonlijke titel, maar wel op basis van zijn werk bij het Ministerie. In het voorwoord licht hij toe dat hij welgemeende adviezen van collega's om 'boude uitspraken te nuanceren' niet heeft opgevolgd, in de hoop dat zijn 'provocerende stellingen de discussie over Afrika en onze betrokkenheid bij dat continent kunnen verlevendigen'. In die opzet is de auteur in ieder geval geslaagd. Buitenlandse Zaken is kennelijk geschrokken van zoveel levendigheid, want de auteur moest een toezegging voor een interview met het dagblad *Trouw* intrekken. Daarop vatte *Trouw* het boek samen in een aantal stellingen, waarop de nodige reacties van bijval en afkeuring volgden.² Eén reactie kwam van de directeur voorlichting en communicatie van Buitenlandse

Zaken, die in één adem door verklaarde dat Van der Veen géén spreekverbod heeft en dat hij het boek heeft geschreven als historicus en niet als beleidsmedewerker van het departement, om vervolgens een afgezwakte samenvatting van de inhoud te geven, gevolgd door de mededeling: 'Dat is wat Roel van der Veen wil zeggen.'³

Wie wil weten wat Roel van der Veen wil zeggen, kan uiteraard het best zijn boek lezen. Hij schrijft in een heldere, directe stijl, zonder ambtelijk jargon of diplomatieke omhaal. De centrale verklarende factor voor Afrika's stagnatie ligt in zijn ogen bij de *falende staat*. Niet het koloniale verleden of de ongunstige omgevingsfactoren, maar de Afrikaanse elite zelf is verantwoordelijk voor het uitblijven van ontwikkeling. Dié elite is namelijk niet echt gemteresseerd in ontwikkeling, maar in handhaving en consolidatie van haar machtspositie. Ontwikkeling impliceert spreiding van kennis, geld en macht, en is dus potentieel ondermijnend voor het machtsmonopolie van de elite. Het ontwikkelingsdiscours is vooral bestemd voor buitenlands gebruik. Daar wordt het naar believen aangepast aan de wisselende modes en aan de voorkeuren van de donor. Zo belijdt een Afrikaanse delegatie tegenover Amerikaanse gesprekspartners haar geloof in de vrije markt en het belang van het bedrijfsleven, om tegenover Nederlandse partners soepeltjes om te schakelen op thema's als armoedebestrijding, vrouwenemancipatie en milieu.

De Afrikaanse staat weerspiegelt de aard van de sociale relaties in Afrika. Als zodanig is de moderne staat volgens de auteur een voortzet-

Roel van der Veen, *Afrika: van de Koude Oorlog naar de 21e eeuw*.

Amsterdam: KIT Publishers, 2002; 456 blz.; € 29,-; ISBN: 90-6832-524-8

ting van prekoloniale patronen. De Afrikaanse samenleving is gestructureerd als een piramide van patroonclientrelaties. Tijdens de koloniale overheersing is over deze piramide een vernis van westerse staatsinstellingen aangebracht, maar deze gemporteerde instituties hebben niet echt wortel geschoten. Daarom raakte de post-koloniale staat opnieuw in de greep van de clientelistische verhoudingen. De elite gebruikt de staat als melkkoe om het patronagenetwerk gesmeerd te houden. Deze politieke rationaliteit staat haaks op de economische rationaliteit. De machthebbers zijn gefixeerd op consumptie en distributie, niet op produktie en accumulatie ten behoeve van investeringen.

Als *tweede factor* die belemmerend werkt op de ontwikkeling van democratie en goed bestuur noemt Van der Veen de *etnisering* van de politiek. Met de nieuwe politieke openheid sinds 1990 is er opnieuw meer sprake van mobilisatie langs etnische lijnen. Formules van machtsdeling en coalitievorming zijn in Afrika weinig populair, dus leidt machtsvorming langs etnische lijnen vrijwel automatisch tot uitsluiting van rivaliserende etnische partijen. De moderne Afrikaanse politieke cultuur van *winner takes all* staat haaks op het duurzaam functioneren van een democratie.

In de traditionele Afrikaanse machtsopvatting is de macht van de heerser alomvattend, niet alleen op politiek terrein, maar ook op het vlak van economische en sociale relaties. Er bestaat *geen onderscheid*

tussen publieke en privé domeinen. Prekoloniale politieke systemen kenden wel degelijk *checks and balances*, maar die mechanismen zijn in de koloniale tijd uitgeschakeld. Als vierde knelpunt noemt de auteur de geringe sociaal-economische ontwikkeling van Afrika. Zonder een goedontwikkelde particuliere sector zijn de burgers overmatig afhankelijk van de staat.

Dit complex van factoren vat Van der Veen samen als de 'afrikanisering' of 'traditionalisering' van de staat. Het proces van afrikanisering van de postkoloniale staat betekende dat de statelijke organisaties wat hun functioneren betreft meer aansloten op de Afrikaanse samenleving en cultuur (blz. 416). Hier begint de redenering echter te wringen. Want de auteur constateert ook dat de staat elke legitimiteit heeft verloren in de ogen van de burgers. Die legitimiteitscrisis is moeilijk te rijmen met de bewering dat de postkoloniale staat aansluit bij de Afrikaanse samenleving. In dat geval zouden de burgers zich toch beter moeten herkennen in hun 'geafrikaniseerde' staat.

Er is meer voor te zeggen de postkoloniale staat te beschouwen als een modern fenomeen en niet als een reïncarnatie van een prekoloniale politieke cultuur. Moderne staatselites zijn spelers op een internationaal toneel. Ze maken gebruik van internationale netwerken voor hun legale en illegale transacties. Sommige Afrikaanse staten bestaan bij de gratie van hun zetel in de Verenigde Naties, en de daarmee gepaard gaande internationale erkenning en steun. Het is twijfelachtig of ze op eigen kracht overeind zouden blijven. De auteur legt de oorzaken van het Afrikaanse falen ondubbelzinnig in Afrika zelf, maar heeft wel enkele kritische noten te kraken over de tweeslachtige houding van de donoren.

Ontwikkelingshulp kan niet bogen op overtuigende resultaten. Veel staten lijden aan hulpverslaving. In tijd van oorlog blijkt een staat als Ethiopie een efficiënte oorlogsmachi-

ne, maar die zelfde staat schiet schromelijk te kort als het gaat om elementaire diensten als gezondheidszorg en onderwijs. Is het misschien al te gemakkelijk om als hulpbehoevende aan te schuiven bij de internationale bedeling? Enerzijds stellen donoren eisen en voorwaarden aan Afrikaanse regeringen, omdat hulp toch geen effect heeft zonder behoorlijk beleid en bestuur. Anderzijds moeten ze elk jaar toch van hun aanzienlijke geldsommen voor Afrika af. De donor is de gevangene van een perverse relatie tussen kwantiteit en kwaliteit. Afrikaanse machthebbers weten dat ze de eisenpakketten van de donoren met een korrel zout kunnen nemen: tegen het eind van het jaar vloeit het geld toch wel. Van der Veen pleit overigens niet voor stopzetting van hulp, maar vindt wel dat de donorlanden hun eigen conditionaliteit serieus moeten nemen.

De zes bladzijden die zijn gewijd aan het Nederlandse Afrika-beleid, zijn niet verrassend en nogal pover in een boek van 456 pagina's. Voorts is er nauwelijks aandacht voor de rol van buitenlandse ondernemingen, die niet uitsluitend zegenrijk werk verrichten. Afrika wordt niet alleen geteisterd door roofzuchtige elites van eigen bodem, maar ook door roofzuchtige ondernemers die Afrika beschouwen als een *Wild West frontier*, waar geen regels gelden. De niets ontziende exploitatie van het tropisch regenwoud en het leegvissen van Afrikaanse kustwateren zijn slechts enkele voorbeelden. Ook de belangrijke rol van de Afrikaanse diaspora blijft buiten beeld, terwijl die van doorslaggevend belang kan zijn voor machtsverhoudingen in Afrika. De onafhankelijkheidsoorlog van Eritrea werd gefinancierd door Eritrese migranten in Europa en Noord-Amerika. Ghanese migranten zijn een belangrijke pijler onder de Ghanese economie, ook al heeft de overheid geen greep op deze substantiele geldstromen.

Het boek draagt de sporen van haast: veel slordigheden, herhalin-

gen en overlappingsen. De democratiseringsgolf na de val van de Berlijnse muur begon niet in Benin, maar in Kaapverde. Mandela is nooit begonnen aan een tweede ambstermijn als president van Zuid-Afrika. De bewering op blz. 384 dat de postkoloniale staten, op een enkele uitzondering na, geen formele plaats toekennen aan traditionele leiders (*chiefs*), klopt niet. Zelfs het 'moderne' Zuid-Afrika heeft de rol van de *chiefs* in de grondwet geregeld. De dichter Hampâté Ba komt niet uit Ghana maar uit Mali (blz. 297). SPLA staat voor Sudan Peoples' Liberation Front, niet voor Southern Peoples' Liberation Front (blz. 213). Het onderscheid is niet zonder betekenis, omdat de SPLA officieel niet streeft naar afscheiding.

Ondanks die mankementen heeft Roel van der Veen een veelomvattend, toegankelijk boek geschreven, waarin de discussie over de Afrikaanse staat en de rol van de donorereld op het scherp van de snede wordt gevoerd. Zo'n duidelijke, beargumenteerde stellingname is een belangrijke bijdrage aan een discussie die in Nederland al te lang is uitgesteld.

Noten

- 1 In het Engels bestaan verscheidene overzichtswerken, waarvan regelmatig een geactualiseerde versie verschijnt, bijv. Bill Freund, *The Making of Contemporary Africa*, Basingstoke MacMillan, 1995, en Phyllis Martin & Patrick O'Meara (red.), *Africa* Bloomington Indiana University Press, 1995
- 2 *Trouw*, 23 november 2002
- 3 *Trouw*, 29 november 2002

DR. J. VAN KESSEL is verbonden aan het Afrika-Studiecentrum te Leiden.